

**Єфімова К. В.**

*викладач кафедри кримськотатарської та східної філології  
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського  
м. Київ, Україна*

## **ОБРАЗ ОСМАНСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ТУРЕЦЬКОМУ ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ**

Османське минуле посідає особливе місце в культурній пам'яті Туреччини та формуванні національної ідентичності. Починаючи з доби Танзимату, історичний роман, що існує в турецькій літературі, з часом зазнав змін під впливом насамперед соціальних і політичних перетворень, розвитку світової літератури та, паралельно з цим, зміни авторських уявлень про історію. Зміни, які відбувалися в різні періоди турецької літератури, формувалися насамперед під впливом тодішньої політичної влади. Саме вона визначала напрям літературного розвитку та підтримувала ті художні тенденції, що спиралися на її авторитет і відповідали домінуючій та дозволеній ідеології.

Стверджувати, що серед найпопулярніших жанрів роману до сьогодні провідне місце посідає історичний роман, мабуть, не буде помилкою. Цю популярність зумовлює як привабливість самої історії, так і те, що письменник знову осмислює її в межах художньої оповіді, залишаючи в уяві читача специфічний, заснований на цікавості, емоційний відгос.

Тому, перш ніж перейти до опису сьогодення історичного роману, необхідно звернутися до його минулого: простежити, який шлях цей жанр пройшов від минулого до теперішнього, що саме було укладено.

У турецькій літературі першим художнім текстом, що бере свій сюжет із історії, вважається твір Ахмета Мідхата Ефенді. Йдеться про довгу повість «Yeniçeriler» (укр. – «Яничари»), датована 1872 роком. У цьому творі Ахмет Мідхат Ефенді намагається висвітлити період правління Селіма III через історичну подію, що відбулася в певну добу османської історії. Письменник, виходячи з архівних даних, прагне показати суспільне життя епохи, відображення моральної та культурної деградації в соціальній сфері, і робить це в межах власного розуміння роману, покладаючи в основу сюжету історичний факт – ліквідацію яничарського корпусу та створення реформаторської військової та адміністративної програми «Nizam-ı Cedid» (укр. – *Нізам-і Джедід* або

«новий порядок») – і об'єднуючи його навколо любовної лінії, а саме кохання Айше та яничара Османа.

У перші ж десятиліття Республіки більшість історичних романів, які спершу публікувалися у вигляді газетних фейлетонів, мали за свою основну мету формування й поширення національної ідентичності, і при цьому видавалися, майже не зважаючи на літературно-естетичні критерії. Популярні історичні романи, які ніколи не розглядалися в межах «високої літератури» й не привертати особливої уваги критиків чи істориків, у перші роки Республіки були в Туреччині книжками з найбільшими накладками й найширшим колом читачів. У романах постає новий феномен: стверджується, що турецька історія аж ніяк не обмежується лише Османською імперією, більше того – що Османська держава завдала шкоди турецькій ідентичності, а справжню турецькість слід шукати в доосманських періодах. Найпомітнішим представником цього напрямку є Абдуллах Зія Козаноглу. Починаючи зі свого першого історичного роману 1925-го року «Kızıl Tuğ» (укр. – «Червоний туг»), він послідовно зберігає той самий підхід і створює понад двадцять творів, які можна розглядати в межах популярного історичного роману.

У другій половині ХХ ст. історичний роман у турецькій літературі зазнає помітного розвитку: від жанру, що функціонував переважно як інструмент ідеологічної репрезентації та формування національної свідомості, він переходить до статусу багатоперспективного художнього дискурсу. Якщо у 1940-х роках історичні наративи здебільшого відтворювали офіційний республіканський погляд і сприяли конструюванню уявлення про пізню Османську імперію як про «деградовану» та відповідальну за занепад державності, то вже у 1950-х відбувається суттєвий злам. Політичний плюралізм цього періоду сприяє появі нових інтерпретацій минулого, що виходять за межі усталених схем.

Письменники Нахид Сиррі Орік та Ахмет Хамді Танпинар репрезентують іншу модель роботи з історичним матеріалом: модерністичну, психологізовану, позбавлену як ідеалізованої ностальгії, так і різкої ідеологічної критики. У своїх романах «Sultan Hamid Düşerken» (укр. – «Падіння султана Хаміда») та «Sahnenin Dışındakiler» (укр. – «Ті, що залишилися за лаштунками»), вони пропонують багатопланове прочитання османської спадщини, наголошуючи на складності історичного досвіду. Вони не підтримують ані жорстко кемалістського, ані надмірно націоналістичного трактування історії, а уникають як ідеалізації Османської імперії, так і примітивної критики.

Після 1990 року історичний роман у Туреччині переходить у якісно нову фазу. На відміну від попередніх десятиліть, коли жанр значною мірою був орієнтований на національну ідеологію, у 1990-х рр. він формує багатоголосний, постмодерний підхід до минулого. Причинами цього є зміна соціально-політичного духу після 1980 р., глобалізація, новий тип читача, зростання ролі масової культури та поява моди на історію.

У 1990-х роках особливе місце в розвитку історичного роману посідає роман 1998 – го року Орхана Памука «Benim Adım Kırmızı» (укр. – «Мене називають Червоним»), який демонструє новий, постмодерний спосіб роботи з османською історією. Твір поєднує художню реконструкцію культурної атмосфери Стамбула кінця XVI століття з філософськими роздумами про мистецтво, владу, релігію та ідентичність.

У 2000-ті рр. турецький історичний роман переходить до нової фази, у якій поєднуються постмодерні наративні стратегії та посилений інтерес до культурної пам'яті, етики та суспільних травм. На зміну одновекторним інтерпретаціям Османської історії приходить багатоголосний дискурс, що використовує архівні матеріали та документальні фрагменти, але спрямований на критичне осмислення травм, забутих голосів і глобальних взаємодій. У творах Орхана Памука «Vebs Gecelerі» (укр. – «Чумні ночі»), Зюльфію Ліванелі «Konstantiniyye Otelі» (укр. – «Готель Константиніє») та Іскендер Пала «Şah ve Sultan» (укр. – «Шах і Султан») постає нова модель історичності, де минуле розглядається як відкрита система сенсів, а історичний роман перетворюється на простір діалогу між офіційними наративами, індивідуальною пам'яттю та сучасними соціальними конфліктами.

У історичних романах після 2000-х років минуле показано не як набір великих перемог чи поразок, а як жива й багатопланова реальність, у якій важливі не лише султани та війни, а й долі звичайних людей, їхні страхи, почуття та щоденні переживання. Письменники дедалі частіше звертаються до тем забутих голосів – жінок, меншин, вигнанців, провінційних спільнот і т. д. Тому жанр набуває більш людського й емпатійного виміру: документальні джерела поєднуються з художньою вигадкою, а історія перетворюється на простір, де різні точки зору можуть співіснувати та сперечатися між собою. У цьому контексті сучасний турецький історичний роман уже не прагне «вчити» читача єдиної істини, а запрошує думати, ставити під сумнів і порівнювати минуле з проблемами сьогодення.

Тому можна підсумувати, що еволюція образу Османської імперії в турецькому історичному романі демонструє поступовий перехід від ідеологічно керованих інтерпретацій до багатоголосного, критичного

осмислення минулого. Сучасні автори не лише переосмислюють османську спадщину через призму культурної пам'яті, травм та індивідуальних історій, але й перетворюють роман на простір діалогу. У результаті історичний роман стає не засобом утвердження єдиної істини, а інструментом переосмислення колективного минулого та його зв'язку з актуальними соціальними й культурними питаннями.

### Література:

1. Памук О. «Мене називають Червоним». *Всесвіт* : журнал іноземної літератури. 2005. № 7–8. С. 46–173.
2. Рог Г. В. Жанрово-стильові моделі сучасного турецького роману (80–90 pp.).
3. Beşkonak, Aynur. “İskender Pala’nın Şah ve Sultan romanında mezhep ayrılığı ve doğurduğu sonuçlar.” *Asya Studies*. 2019. 4/10. С. 8–12.
4. Dino, G. *Türk Romanın Doğuşu*. İstanbul : Can Yayınları, 1987. 197 s.
5. Özdemir, E. “Osmanlı İmgesi ve Tarih Yazımı: Modern Türk Romanında Tarihsel Anlatılar.” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. 2019. № 41.
6. Tekin, T. “Postmodern Tarih Anlatısı ve Orhan Pamuk Romanları.” *Edebiyat Kuramı*, 2016.
7. Tuğcu, E. “Ahmet Mithat Efendi’nin ‘Yeniçeriler’ Adlı Eserinde Anti-Yeniçeri Temsilleri.” *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 2017. 12(22). S. 733–742.
8. Uyar, Fatih. “Genç Bir Osmanlı Portresi”. *Tanzimat Dönemi Roman Okumaları. Kesit Yayınları*. 2018. S. 218–246.